

Langjarig ijsvogelonderzoek in Duitsland

In Duitsland is het sinds 1971 traditie om ieder jaar een vogel als soort van het jaar te benoemen. De IJsvogel was dat in 1973 en nu in 2009 opnieuw. Het doel van de IJsvogel als soort van het jaar is in beide jaren nog hetzelfde: meer aandacht krijgen voor schoon water, natuurlijke beken en rivieren alsmede soortenrijke meren. Ik was aanwezig op 28 maart tijdens de lezingendag over IJsvogels. Daarna kwam er een vervolg: wij mochten mee bij het controleren van ijsvogelnesten en het ringen van jonge IJsvogels in Duitsland: een unieke ervaring.

Jelle Harder

Op de lezingendag in Aschaffenburg (nabij Frankfurt am Main) hielden meerdere sprekers een verhaal. Zo werd gesproken over herstelprojecten waarbij de rivieren weer slingerend worden gemaakt met meer natuurlijke oevers. Een ander onderwerp was de bedreiging door de recreatie, vooral het kanovaren en aanleggen van boten aan beek- en rivieroevers in de buurt van ijsvogelbroedplaatsen. De klapper van de dag vond ik de bijdrage van Dr. Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball. Beiden zijn verbonden aan een biologisch station in de Duitse plaats Soest. In hun vrije tijd doen zij al meer dan 33 jaar (!) onderzoek naar IJsvogels. Hun onderzoeksgebied in Sauerland is circa 1700 km² groot. Dat is ongeveer vijf keer zo groot als het gebied van de IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek inclusief de westelijke Eempolder.

Onderzoek Margret Bunzel- Drüke en Olaf Zimball

De beide wetenschappers Margret en Olaf volgen de IJsvogels in hun gebied al vanaf 1976. Zij richten zich op de ontwikkeling van de ijsvogelstand, noteren allerlei broedbiologische gegevens, ringen de oude en de jonge vogels, bekijken de habitat van de IJsvogels en analyseren de resultaten. Jaarlijks proberen ze zoveel mogelijk alle beken en riviertjes na te lopen op mogelijke broedplaatsen. Daarna komen ze bij die plaatsen nog enkele malen terug om de leeftijd van de jongen vast te stellen en zodoende op het juiste moment terug te zijn om ze te ringen. Het gaat te ver de gehele lezing van 28 maart hier uit te schrijven. Daarom in het kort een aantal interessante zaken die ik noteerde:

- niet alle veren ruien in hetzelfde jaar. Zo kun je de leeftijd van de vogels bepalen.
- gemiddeld worden IJsvogels slechts 2 jaar oud; van een broedpaar is circa 70% van de oudervogels daardoor nog geen jaar oud voordat ze gaan broeden.
- na 5 jaar zie je eigenlijk geen vogels meer die deze leeftijd halen. De oudste hen bekende vogel was 6 jaar. Dit zijn gegevens uit een groep van 1200 IJsvogels.
- normaal zijn er 2 broedsels in een jaar; ook 3 en zelfs 4 broedsels komen voor.
- broeden van april tot september, maar zelfs in oktober is een keer een broedsel vastgesteld dat overigens geen jongen opleverde.
- tussen de verschillende broedsels kan een overlapping zijn van 10-15 dagen. (bijv. man verzorgt jongen in 1^e broedsel nog aantal dagen terwijl vrouw op eieren 2^e broedsel zit).
- mannetje en vrouwtje blijven gewoonlijk een broedseizoen bij elkaar.

- polygynie (veelwijverij) komt voor; de man kan wel 2 km verderop zitten met het andere vrouwtje; ook werd een keer een man met 3 vrouwtjes vastgesteld. Na een strenge winter zijn er minder mannen over dan vrouwen. In het erop volgende broedseizoen zie je dan vaker polygynie.
- polyandrie (veelmannerij) is bij IJsvogels ook niet onbekend.
- gezien is een keer dat een man hielp bij het voeren van de jongen van een geheel ander paar IJsvogels. In Tsjechië is dit gedrag een keer vastgesteld bij een vreemd vrouwtje.
- partnerwisseling tijdens het broedseizoen komt ook voor, mogelijk jaarlijks bij 10-20% van de paren. Partnerwisseling stijgt met het toenemen van het aantal paren in een gebied.
- tot 2009 hebben Margret en Olaf de jongen van 1310 broedsels geringd. Het aantal eieren van die broedsels was bijna altijd 6 of 7 (enkele keren 8 eieren, weinig voorkomend 1, 2 of 3 eieren).
- was er slechts één broedsel dat jaar dan kwamen er 6-7 jongen groot; bij 2 broedsels 13 jongen en bij 3-4 broedsels 20 jongen. Gemiddeld per ijsvogelbroedpaar worden er per jaar 9,3 jongen vliegvlug (dit is berekend over 290 broedpaar).
- de meeste jonge IJsvogels komen jaarlijks uit wanden die al gedurende vele jaren bezet zijn. Deze wanden moet je dus extra beschermen (zgn. A-locaties).
- geringde IJsvogels die werden teruggemeld zijn vooral gemeld uit westelijke (o.a. Nederland) en zuidwestelijke richting. Verre trekkers waren de meldingen uit Mallorca (1400 km) en Malaga (1900 km).

Op excursie naar Duitsland

In juli gingen we in op hun uitnodiging om in hun gebied IJsvogels te gaan kijken. De zes door ons bezochte broedplaatsen bevinden zich voornamelijk aan de oever van een riviertje of beekje. Door de sterke stroming in de winter en het voorjaar zijn de oevers diep uitgesleten. Hierdoor zijn er tot wel 4 meter hoge steile

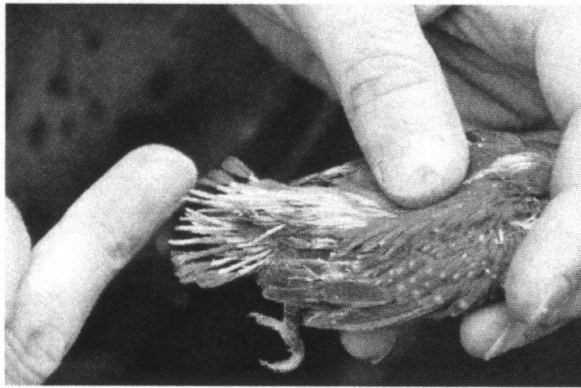
wanden waarin IJsvogels hun nestgangen graven. Die nestgangen bevinden zich minimaal 150 cm boven het water. (Heel wat anders dan in onze regio met al die lage oevers). Wat mij daarbij opviel, was dat de nestgangen niet erg diep zijn, circa 50-70 cm. Bij ons zijn ze doorgaans wat dieper. Kennelijk spelen de IJsvogels in op de onbereikbaarheid voor predatoren. Voordeel van die korte gangen is dat je vrij gemakkelijk de eieren en jongen kunt zien zitten.

Jonge IJsvogels ringen

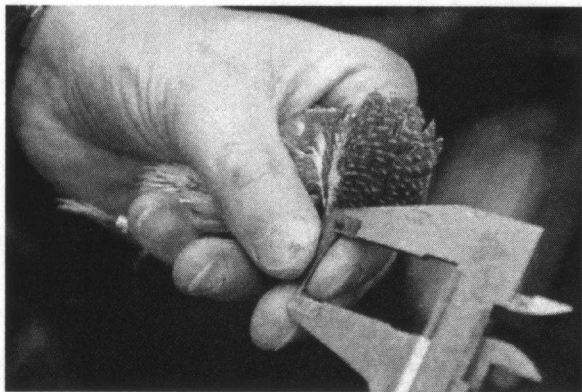
Eindelijk gebeurde dan waar we zo naar hadden uitgekeken, het ringen van de jonge IJsvogels. Met grote routine en voortvarendheid voerde Olaf alle handelingen uit om de jonge IJsvogels uit het nest te halen en terug te zetten. Bij een nestplaats gekomen werd de nestgang eerst geïnspecteerd op de aanwezigheid van jongen die groot genoeg moesten zijn: 21 dagen oud, het beste moment om te ringen. Op de 26e dag zullen de vogels uitvliegen zo leert de praktijk. Eerder in het seizoen waren de jongen ook bekeken en was de leeftijd bepaald. Dan is het een eenvoudig rekensommetje om te weten wanneer er geringd moet worden.

Het is daarna bijzonder interessant om te zien wat er bij het ringen gebeurt. De jongen zitten bij elkaar in een linnen zakje. Ze zijn heel rustig en maken geen enkel geluid. Allereerst wordt de ring omgedaan. Dat is een handeling die iedere ringer als eerste doet, wetende dat een vogel ook kan ontsnappen. Vervolgens wordt het aantal staartpennen geteld. Dat zijn er in de meeste gevallen 12, maar wij zagen ook een jong met 13 pennen. Zelfs 15 staartpennen is wel eens gezien.

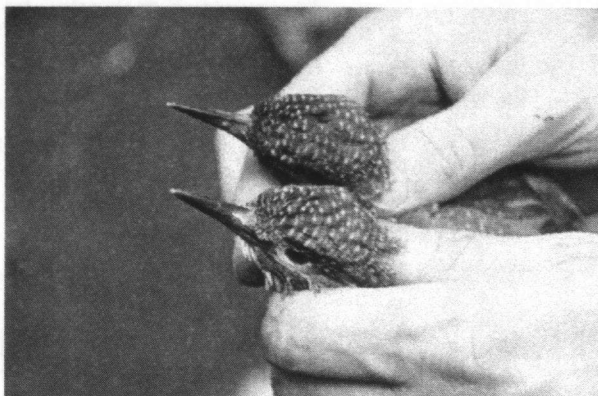

Vervolgens wordt de snavellengte gemeten. Deze schommelde bij de eerste 6 jongen die wij zagen tussen de 18,5 en 20,1 mm. (De snavellengte van een volwassen vogel meet 40 mm.!) Zo kun je makkelijk jonge IJsvogels herkennen.

De hoeveelheid kastanjebruine veren op de borst van de vogel worden daarna genoteerd. Ook de kleur op de vogelkopjes wordt goed bekeken.

Man of vrouw?

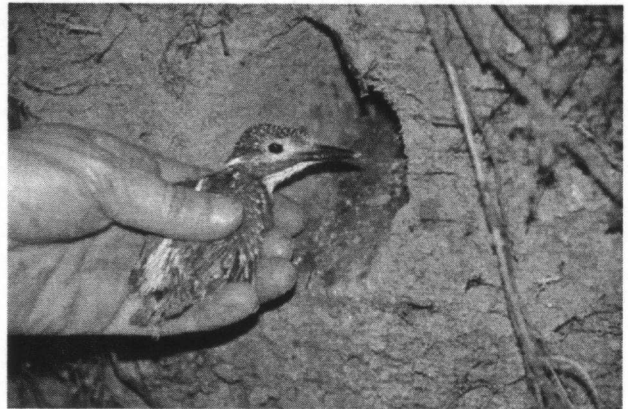
Op de foto met de twee jongen is het zaak te letten op de intensiteit van de blauwe kleur en de grootte van de stippen op de kop. Bij de een

zie je meer en feller blauw. Dat is een mannetje. De andere vogel is meer groenachtig van kleur op de kop. Dat kan een vrouwtje of een mannetje zijn. Als je de vogels naast elkaar ziet is het vaak direct te zien, zeker met wat ervaring.

Gewicht

Daarna wordt de IJsvogel gewogen. Hieraan kun je zien of een vogel in goede conditie is. "Onze" 6 vogels wogen 48,5 tot 52,5 gram. Interessant is dat volwassen IJsvogels ongeveer 40 gram wegen. Tot 70 gram is het record. Dit extra gewicht helpt hen om sterk genoeg de nestkom te gaan verlaten. De ouders komen namelijk kort voor het uitvliegen de nestgang niet meer in en gaan in de buurt zitten roepen. De jongen teren eerst wat in op hun overgewicht, krijgen toch honger en komen dan de nestgang uit. Buiten het nest worden ze dan nog enkele dagen gevoerd, daarna moeten ze zelf voorzien in hun levensonderhoud.

Na al deze handelingen worden de jongen een voor een weer in de nestgang teruggezet. Ze lopen dan door de nestgang naar de nestkamer zonder en kik te geven. , Heel af en toe hebben ze een klein duwtje nodig.

De Nederlandse situatie

Navraag bij Gerrit Speek van het Vogeltrekstation in Heteren leert dat hem niet bekend is dat er jonge IJsvogels in nesten worden geringd. Hij bleek zeer geïnteresseerd in de methode en wilde er graag meer over weten. Ik heb mijn medewerking toegezegd met de opmerking dat wel eerst heel helder moet zijn wat in Nederland de doelstelling zal zijn als op die manier jonge IJsvogels worden geringd. Nederlandse ringers zouden een korte training in Duitsland moeten volgen.

Het zal duidelijk zijn dat Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball een fantastisch verhaal te vertellen hebben. Om die reden heb ik aan SOVON gevraagd te bekijken of zij op de komende landelijke SOVON-dag in Nijmegen een lezing kunnen houden. Wellicht gaat het dit jaar nog lukken. .

Topjaar 2008

In Duitsland zijn naar schatting 5,600 tot 8,000 paar IJsvogels. Net als in ons land was 2008 een topjaar. In het onderzoeksgebied rond Soest broedde het fabelachtige aantal van 118 paar IJsvogels. Hierdoor vlogen er 968 jonge IJsvogels uit.

Foto 's: Anja Schuitema en Jelle Harder

Topjaar 2008

In Duitsland zijn naar schatting 5600 tot 8000 paar ijsvogels. Net als in ons land was 2008 het beste topjaar dat bekend is. In het onderzoeksgebied rond Soest broedde het fabelachtige aantal van 118 paar ijsvogels. Hierdoor vlogen er 968 jonge ijsvogels uit. Gemiddeld genomen was dat 1 paar ijsvogels op 14,4 km². In Gooi en Vechtstreek was dat vorig jaar 1 paar per 4,7 km².

Mistnetten

Onderdeel van het ijsvogelonderzoek van Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball is om ook de adulte vogels te ringen. Op die manier is het mogelijk interacties tussen de verschillende paartjes en individuele IJsvogels te volgen. Dat vangen gebeurt met Japanse mistnetten.

Mistnetten

Onderdeel van het ijsvogelonderzoek van Margret Bunzel-Drüke en Olaf Zimball is om ook de adulte vogels te ringen. Op die manier is het mogelijk interacties tussen de verschillende paartjes en individuele ijsvogels te volgen. Ons lukte het 12 juli niet een adulte ijsvogel te vangen maar wel twee waterspreuwen en een grote gele kwikstaart. Dat vangen gebeurt met Japanse mistnetten.